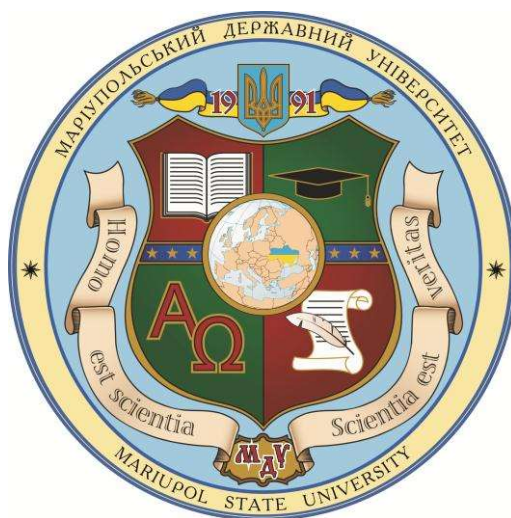

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
НАУКИ ТА ОСВІТИ**

**Збірник матеріалів
XVI підсумкової науково-практичної конференції
викладачів**

31 січня 2014 року

*За загальною редакцією
члена-кореспондента НАПН України, доктора політичних наук, професора,
К.В. Балабанова*

МАРІУПОЛЬ – 2014

УДК 061.3 (063)
ББК 94.3я 431

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ: Збірник матеріалів XVI підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ / За заг. ред. К.В. Балабанова. – Маріуполь: МДУ, 2014. – 444 с.

Друкується за ухвалою вченої ради Маріупольського державного університету (протокол № 4 від 25.12.2013)

Редакційна колегія:

Голова – Балабанов К.В., доктор політичних наук, професор

Члени редколегії: Баймуратов М.О., д.ю.н., проф.; Безчотнікова С.В., д.філол.н., проф.; Чентуков Ю.І., д.е.н., проф.; Булатова О.В., д.е.н., проф.; Волошин Ю.О., д.ю.н., проф.; Лисак В.Ф., д.і.н., проф.; Кіндюк Б.В., д.геогр.н., проф.; Коляда Ю.Є., д. ф-м.н., проф.; Косенко Ю.М., к.пед.н., проф.; Ніколенко Л.М., д.ю.н., проф.; Оленіч Т.С., д.філос.н., проф.; Пономарьова І.С., д.і.н., проф.; Почепцов Г.Г., д.філол.н., проф.; Романцов В.М., д.і.н., проф.; Сабадаш Ю.С., д. культурології, проф.; Слющинський Б.В., д.соц.н., проф.; Соколова І.В., д.пед.н., проф.; Шепітько С.В., к.філол.н., проф.

Збірник містить матеріали XVI підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ, яка відбулася 31 січня 2014 року в Маріупольському державному університеті.

У матеріалах висвітлені актуальні проблеми розвитку міжнародних відносин та зовнішньої політики, філософії та соціології, історії, економіки та менеджменту, права, літературознавства і культурології, філології, методики викладання, педагогіки та психології.

Видання адресоване науковцям, викладачам, аспірантам та студентам, а також усім, хто цікавиться сучасними проблемами науки та освіти.

***Редакція не несе відповідальності за авторський стиль праць,
опублікованих у збірнику***

© Маріупольський державний університет

3. Писаревский Г. Из истории иностранной колонизации в России в XVIII в. / Г. Писаревский – Москва, 1908. – 340 с.
4. Ялі С. Греки в УСРР./ С. Ялі – Харків, 1931. – 208 с.
5. Араджиони М. Греки Крыма и Приазовья: история изучения и историография этнической истории и культуры (80-е гг. XVIII – 90-е гг. XX в.) / М. Араджиони – Симферополь, 1999. – 132 с.
6. Греки на українських теренах: нариси з етнічної історії / М. Дмитрієнко, В. Литвин, В. Томозов/. – К., 2000. – 448 с.
7. Терентьева Н. Греки в Украине: экономическая и культурно-просветительская деятельность (XVII–XX вв.)/Н. Терентьева – К.: АКВИЛОН-ПРЕСС, 1999. – 352 с.
8. Пірко В. Заселення степової України в XVI–XVII ст./В. Пірко – Донецьк, 1998. – 124 с.
9. Бацак Н. Культурно-освітній розвиток грецької громади Північного Приазов'я (XVII–XIX ст.)/Н. Бацак – К., 1998. – 146 с.
10. Новікова С. Внесок греків в економічний розвиток Північного Приазов'я (друга половина XIX – початок XX ст.)/ С.Новікова/ [Автореф. дис. ... канд. іст. наук] – К., 2005. – 19 с.
11. ЛиС, 1993. – 160 с.
12. Якубова Л. Маріупольські греки (етнічна історія) 1778 р. – початок 30-х рр. XX ст./ Л.Якубова – К., 1999. – 331 с.
13. Джуха И. Одиссея мариупольских греков. [Очерк истории] /И.Джуха – Вологда:
14. Гедьо А. Джерела з історії греків Північного Приазов'я (кінець XVIII – початок XX ст.) / А. Гедьо – К., 2001. – 245 с.
15. Гедьо А. Грецькі громади Ніжина та Північного Приазов'я в актових матеріалах середини XVII–XIX ст. / А. Гедьо – К., 2005. – 416 с.
16. Гедьо А., Терентьева Н., Саенко Р. Маріупольський грецький суд: історія створення та діяльність/ А. Гедьо. – Донецьк: ДонНУ, 2012. - 480 с.

УДК 94(477.62-2) «1920/1921»(043)

Романцов В.М., д.і.н., професор, завідувач кафедри історичних дисциплін

МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ПОВІТ В ЗАВЕРШАЛЬНИЙ ПЕРІОД ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ

Історія Громадянської війни в Україні залишається малодослідженою темою. Відсутній науковий аналіз подій Громадянської війни в Північному Приазов'ї, на території колишнього Маріупольського повіту. Існуючі краєзнавчі нариси не дають належного висвітлення цієї теми, вони фрагментарні, дещо односторонні, хоча містять певний фактичний матеріал. Такий стан речей обумовлює необхідність вивчення історії Громадянської війни в Україні загалом та її подій на території Маріупольського повіту. В цьому контексті науковий інтерес становить завершальний період Громадянської війни, хронологічно обмежений 1920 – 1921 рр.

На початку січня 1920 р. внаслідок поразки Збройних сил Півдня Росії (денікінців) Маріупольський повіт був зайнятий військами Червоної армії. Але протягом 1920 р. військово-політичне становище в цьому регіоні залишалося складним, фактично тут була прифронтна смуга. Частими були напади махновських загонів. У зв'язку з цими загрозами цього року було створено Маріупольську повітову надзвичайну комісію. Це була одна з небагатьох повітових комісій в Україні, оскільки здебільшого обмежувалися діяльністю губернських надзвичайних комісій [6, с. 62]. Першим головою Маріупольської надзвичайної комісії був призначений Д.Патрушев [2, с. 156]. Для боротьби з махновцями в Маріуполі були створені частини особливого призначення [5, с. 399]. Повітовий

комісаріат з військових справ для охорони міста формував караульні роти, проводив серед населення збирання холодної та вогнепальної зброї, реєстрував офіцерів [2, с. 152].

13 березня 1920 р. для боротьби з врангелівським флотом було відновлено Азовську морську флотилію, яка базувався в Маріуполі та Таганрозі [7, с. 45; 20, с. 86]. В Маріуполі в готелі «Континенталь» знаходився штаб начальника морських сил (НАМОРСИ) С.Маркелова. На початку свого існування флотилія складалася з криголама, який перейменували на канонерський човен «Знамя Соціалізма», двох буксирів, плавучої батареї, двох землевозних шаланд та парової шхуни. Пізніше Азовську військову флотилію та Азово-Донську об'єднали в Червону Азовську флотилію. Спочатку вона не вступала в протистояння з ворогом і займалася переважно розвідкою. На середину літа 1920 р. флотилія поповнилася дивізіоном винищувачів, і це дозволило їй активізувати свою військову діяльність [2, с. 153]. Вранці 2 травня Маріуполь протягом понад двох годин обстрілювали з моря три ворожі судна [4, с. 86]. У відповідь на це флотилія провела на Азовському морі ряд успішних бойових операцій проти білогвардійського флоту.

Більшовицьке керівництво надавало великого значення регіону Північного Приазов'я. У квітні 1920 р. до Маріуполя приїхав брат В.Леніна Д.Ульянов, який провів нараду за участю місцевих партійних та радянських працівників з питань допомоги Червоній армії. 16 липня 1920 р. місто відвідав командувач Південно-Західним фронтом О.Єгоров разом з делегацією, яка супроводжувала його. Серед її членів були командувач Морськими силами Республіки О.Немітц, а також член Реввійськради Південно-Західного фронту Й.Сталін. Такі заходи були обумовлено загрозою, яка виникла після того, як 9 липня за 40 верст на схід від Маріуполя в районі Кривої коси висадився десант полковника Назарова чисельністю 500 бійців. На ліквідації білогвардійського десанту були задіяні Перша дивізія кавкорпусу, вся Азовська флотилія, чонівці, загони озброєних робітників [2, с. 154].

6 липня Маріупольський комітет оголосив мобілізацію комуністів та комсомольців на польський фронт, а 4 серпня – загальну мобілізацію комуністів на врангелівський фронт [5, с. 399]. Кілька разів протягом року в Маріуполі проводився тиждень допомоги фронту, під час якого збирали пожертви для Червоної армії, а також виявляли дезертирів, кількість яких була великою [2, с. 152]. На фронті з врангелівцями воював 413-й Маріупольський Український радянський полк, яким командував К.Апатов. У бою 27 липня 1920 р. загинув командир цього полку [3, с. 43].

Важливе місце в планах радянського командування посідала Волноваха. У другій половині червня 1920 р. сюди передислокувався кінний корпус Д.Жлоби, який на початку липня був розбитий врангелівцями. В середині липня у Волновасі відбувалося формування Другої Кінної армії, якою командував О.Городовиков. 14 липня на станцію прибули командувач Південно-Західного фронту О.Єгоров та член реввійськради фронту Й.Сталін [5, с. 227].

У вересні 1920 р. за рішенням РВР республіки було створено Південний фронт на чолі з М.Фрунзе. У цей час Північне Приазов'я знову стало ареною запеклих боїв. Врангелівці захопили Волноваху і розгорнули наступ на Маріуполь. З 28 вересня по 4 жовтня 1920 р. місто перебувало під контролем білогвардійської армії. Але за короткий час більшовицьке командування переформувало і поповнило морську та 2-у Донську дивізію, які понесли великі втрати у попередніх боях за Маріуполь. Після цього перша з них нараховувала 1700 бійців, а друга 6000 багнетів. Їх активними діями 4 жовтня врангелівців вибили з Маріуполя [2, с. 155].

Влітку 1920 р. у прифронтівій смузі опинився Мангуш. Багато селян було мобілізовано до Червоної армії. Внаслідок врангелівського наступу з 27 вересня по 4 жовтня 1920 р. село перебувало в руках білогвардійців [5, с. 666]. Вперті, кровопролитні бої з врангелівцями точилися поблизу Старого Керменчика. З 24 вересня по 24 жовтня 1920 р. через село проходила лінія фронту [5, с. 207]. На кілька днів білогвардійці захоплювали Староігнатіївку [5, с. 814].

Протягом жовтня 1920 р. Російська армія П.Врангеля втратила свої військові успіхи, потерпіла поразки, які обумовили її відступ до Криму. Махновці відіграли важливу роль у розгромі військ П.Врангеля в Криму. Але після цього більшовицько-махновський союз остаточно потерпів крах. 24 листопада 1920 р. командувач Південного фронту М.Фрунзе видав наказ про знищення махновських загонів, яких звинувачено в бандитських діях у тилу Червоної армії [6, с. 488, 489]. Наступним наказом від 26 листопада 1920 р. Н.Махно та його загони були оголошені ворогами радянської республіки та революції і наказано їх роззброювати, а у випадку протидії – знищувати [1, с. 489, 490]. Колишні союзники стали непримиренними ворогами, і Громадянська війна в Україні продовжилася.

2 грудня 1920 р. начальник тилового району 4-ї армії Грюнштейн запровадив стан облоги в Мелітопольському, Бердянському, Олександрівському та Маріупольському повітах [1, с. 497, 498]. У зв'язку з цим на території міст та сіл цих повітів оголошувалася комендантська година, порушення якої каралося розстрілом. Негайному розстрілу підлягали всі, кого запідозрили в допомозі махновцям. Розстрілом каралося також порушення наказів по тиловому району [1, с. 498].

Незважаючи на це махновські загони активно діяли в районі В.Токмака – Пологи – Кінські Роздори – Маріуполь – Бердянськ. Звідти вони перебазувалися в район Волноваха – Доля – Ново-Михайлівка – Константиновка. Махновці вели маневрену війну, швидко пересуваючись та міняючи місця дислокації. В усьому цьому великому регіоні «розвідники повстанців-махновців були в кожному селі, в кожному хуторі блукали скрізь і повсюдно то під виглядом жебраків, то червоноармійців, які шукають свою частину, або робітників з шахт, які купували на вугілля хліб, дезертирів, які покаялися, навіть колишніх комуністів, ображених жінок, вдів, сиріт, які шукали захисту та правового суду». Завдяки цьому штаб махновців завжди мав точні перевірені відомості про червоноармійські частини [1, с. 499]. 3 грудня 1920 р. в с. Комар махновці влаштували засідку і наголову розбили червоноармійську киргизьку бригаду, захопивши кінну батарею, 8 кулеметів з патронами на тачанках, обоз. З частиною полонених жорстоко розправилися [1, с. 500].

5 грудня командування махновських військ, перебуваючи в с. В. Янисоль, прийняло рішення спрямувати свої війська на Гуляй-Поле, де поповнитися боєприпасами та людьми, підтримати повстанців морально [1, с. 501]. 6 грудня в с. Ст. Керменчик засідала рада махновців. Потім відбувся багатолюдний мітинг, під час якого до села прибули залишки махновської кримської групи – 25 тачанок, 250 вершників на чолі з Марченком та Тарановським [1, с. 510]. У цей час саме Маріупольський повіт був головним регіоном базування махновських загонів [1, с. 511].

Спроба оточити і знищити головні махновські сили 13 – 14 грудня біля с. Андріївки Бердянського повіту закінчилася провалом. Завдавши великих втрат червоним, вони прорвалися з оточення в напрямку на Кінські Роздори. Після того, як махновці пішли з Ст. Керменчика, в середині грудня для боротьби з повстанцями там зосередилося чисельне червоноармійське угруповання – загін Покуса, Заволзька, зведена киргизька, Богучарська бригади.

Через колонію Блюменфельд вони рухалися в напрямку на Федорівку Олександрівського повіту, де розташувалися головні сили Н.Махна. Там відбувся запеклий бій. Махновці знову вирвалися з оточення. Вони рухалися через єврейську колонію Ново-Златополь на В.Янисоль, а потім зайняли с. Константинополь та Андріївку. Біля с. Константинополя відбувся 4-годинний бій, після якого повстанці відійшли до с. Константинівки, а далі на Нову Каракубу. 19 грудня махновці захопили штаб 2-ї Петроградської бригади Зводної дивізії, який перепився. Повстанці стратили двох комбригів, начальника штабу та військового інспектора Криму [1, с. 511 - 523].

Після цих подій командування вирішило вивести повстанське військо з Катеринославщини «для пошуку союзників та продовольчої бази». Основні сили

махновців пішли з Приазов'я. Хоча тут залишилося десятки окремих повстанських загонів. Останній рейд Маріупольським повітом Н.Махно зі своїми загонами здійснив у лютому 1921 р. Особливо активним у цей час він був біля Розівки. Запеклий бій махновців з чекістами відбувся в с. Петропавлівське. Але в цей час Махновський рух вже йшов на спад, чисельність повстанців зменшувалася. Повстанський рух в краї продовжувався протягом всього 1921 р. [2, с. 156]. Можна говорити про те, що це означало завершення подій Громадянської війни в Приазов'ї. В той час за певних історичних умов перемогу здобули більшовики.

Завершальний період Громадянської війни відзначався нестабільною, мінливою військово-політичною обстановкою в Україні загалом та в Маріупольському повіті зокрема. Невдалою виявилася спроба Російської армії під командування генерала П.Врангеля завдати військової поразки Червоній армії. Політика більшовиків теж викликала невдоволення серед селян, які страждали від продрозкладки, але роки війни та великі втрати обумовили у 1920 - 1921 рр. пасивність селянських мас. До того ж після розгрому військ П.Врангеля більшовицьке командування зосередило свої переважаючі сили в регіоні проти махновських загонів. Ці обставини обумовили їх поразку. Загалом означена тема потребує подальшого ґрунтовного дослідження з залученням широкого кола нових джерел.

Література

1. Белаш А., Белаш В. Дороги Нестора Махно: исторические повествования / А. Белаш, В. Белаш. – К.: Знання, 1993. – 592 с.
2. Божко Р.П., Були Т.Ю., Гашененко Н.Н. и др. Мариуполь и его окрестности: взгляд из XXI века / Р.П. Божко, Т.Ю. Були, Н.Н.Гашененко. – Мариуполь: Рената, 2006. – 355 с.
3. Великий Жовтень і громадянська війна на Україні: енциклопедичний довідник / Відповід. ред. І.Ф.Курас. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1987. – 632 с.
4. Весь Мариуполь. – Мариуполь: РА Випязь, 2003. – 384 с.
5. Історія міст і сіл УРСР. В 26 томах. Донецька область. – К.: Головна редакція Української радянської енциклопедії АН УРСР, 1970. – 992 с.
6. Маймескулов Л.Н., Рогожин А.И., Сташис В.В. Всеукраинская чрезвычайная комиссия (1918 – 1922) / Л.Н.Маймескулов, А.И.Рогожин, В.В.Сташис. – 2-е изд., перераб. и доп. – Харьков: Основа, 1990. – 345 с.
7. Руденко Н.М. Азовська військова флотилія / Н.М.Руденко // Енциклопедія історії України. – Т. 1. – К.: Наук. думка, 2005. – С. 45.

УДК 930.1(47+57) «192/198» (043)

Романцова Н.І., к.і.н, доцент кафедри історичних дисциплін

«ІСТОРІЯ УКРАЇНИ-РУСИ» М.ГРУШЕВСЬКОГО. ІСТОРІОГРАФІЧНІ ОЦІНКИ РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ

У нинішній пострадянський період важливо проаналізувати історичні погляди, які формувалися в українському суспільстві в радянський час, вплив комуністичної ідеології на сферу історичної науки в нашій країні. Таку можливість створює історіографічний аналіз оцінок радянських істориків щодо наукової діяльності видатного українського історика М. Грушевського, який у той час був об'єктом запеклих ідеологічних нападів. Особливо це стосується основної наукової праці Михайла Сергійовича – «Історії України-Руси» (ІУР).

У 20-і роки радянські історики ще не боялися давати позитивну характеристику цій праці. Велику увагу до неї виявив тісно пов'язаний з Україною В.Пічета, який відзначав вплив цієї праці на дослідників і України, й Білорусі, для яких вона «настольна книга». Він вважав її «енциклопедією з історії України» [7, с. 198].